12 Σεπτεμβρίου 2014

Ψυχή και Συναισθήματα στην Παλαιά Διαθήκη

/ Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

Προχωρώντας στην εξέταση της σύνδεσης των εννοιών της ψυχής και του Προσώπου στην Παλαιά Διαθήκη, η μελέτη της θεολόγου-νομικού Ε. Παπαϊωάννου, (προηγούμενο άρθρο: http://www.pemptousia.gr/?p=77317) περνά κατόπιν στην εξέταση της ψυχής ως χώρου εκδήλωσης συναισθημάτων, στο ίδιο πλαίσιο.

Οι Ανατολικοί Πατέρες αρνούμενοι κάθε αντικειμενικό ορισμό τόσο για τη διάκριση ψυχής και σώματος, όσο και για την ερμηνεία του κατ’ εικόνα στον άνθρωπο απέφυγαν τον κίνδυνο του δυαλισμού διαφυλάσσοντας την ενότητα του ανθρώπου ως προσώπου, προβάλλοντας «*την προτεραιότητα του προσώπου έναντι της φύσεως(τη δυνατότητα του προσώπου να προσδιορίζει τη φύση του και όχι να προσδιορίζεται από αυτήν...)*[37]»[38].

Η ψυχή θεωρούμενη ως πρόσωπο εκφράζει τον άνθρωπο στην ολότητά του. Η «κίνησή» της στον άνθρωπο περικλείει τόσο τα ενδόμυχά του όσο και την παραμικρή εξωτερική του εκδήλωση. Η χρήση του όρου στην Π.Δ. είναι τόσο πολυσχιδής που καθιστά ιδιαίτερα δυσχερή την λεπτομερή περιγραφή των κινήσεων – ενεργημάτων της ψυχής. Ωστόσο μέσα από μία κατηγοριοποίηση την οποία επιλέξαμε και την οποία ακολουθεί γενικά η επιστημονική έρευνα[39], θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τις κυριότερες εκφάνσεις της, υπό το πρίσμα του ανθρώπου ως προσώπου.

2.2.α. Η ψυχή ως χώρος των συναισθημάτων

Από τις πιο σημαντικές λειτουργίες της ψυχής στην Π.Δ. είναι η ανάδειξή της ως έδρα των συναισθημάτων και εν γένει των ψυχικών βιωμάτων. Υπό αυτή την έννοια η ψυχή αγαπά, εκφράζει προτίμηση, προσκολλάται, χαίρεται, απολαμβάνει

και ευφραίνεται. Εκτός από τα θετικά συναισθήματα η ψυχή είναι σε θέση να μισεί, να αποστρέφεται, να πικραίνεται, να δειλιάζει και να εκδικείται[40]. Στα χωρία Γεν. 23,8 – 27,4, 27,19, 27,52 και 27,31 η λέξη ψυχή εμφανίζεται ως ψυχική εσωτερική διάθεση του ανθρώπου ή εσωτερικός συναισθηματισμός από τον οποίο εξωτερικεύονται συναισθήματα, όπως παραδείγματος χάριν η ευχή του πατέρα στο παιδί που ικανοποιεί τη επιθυμία του. Ωστόσο η χρήση του όρου ως χώρος των συναισθημάτων και κάθε εσωτερικής κίνησης του ανθρώπου παγιώνεται στο Δευτερονόμιο (Δευτ.: 4,29, 6,5, 6,6). Μάλιστα εμφανίζεται και ως νοηματικό ισοδύναμο τρόπον τινά του όρου «καρδία» (Δευτ. 10,12, 11,13, 11,18, 30,2, 30,6, 30, 10.) Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι η ψυχή χρησιμοιείται ως παράλληλος όρος με την καρδιά, όταν αποτελεί υποκείμενο ρημάτων με πνευματικό ή «υψηλό» συναισθηματικό περιεχόμενο όπως εν προκειμένω το ρήμα αγαπώ και πολύ περισσότερο όταν το υποκείμενο της αγάπης είναι ο ίδιος ο Θεός.

Στα βιβλία των Βασιλειών δεν παρατηρείται κάποια αξιοσημείωτη αλλαγή από όσα ήδη αναφέρθηκαν έως εδώ. Στο Α΄ Βας. 20,17 αποδίδεται στην ψυχή και η ενέργεια – δυνατότητα της αγάπης: «*...ηγάπησεν ψυχήν αγαπώντος αυτόν...*» Σε επόμενο χωρίο, στο 22,2, η οδύνη παρουσιάζεται ως ένα χαρακτηριστικό της ψυχής. Έτσι μία ψυχή που αγαπά και λυπάται, μία ψυχή με ποιότητες, εμφανίζεται δίπλα σε μία απόλυτη τρόπον τινά ψυχή, η οποία σημαίνει την ζωή και τον όλον άνθρωπο κατά την πρωταρχική της έννοια (Α΄ Βας. 24,10, 25,29, 26,20 κ.ά.).

Στους ψαλμούς είναι η έννοια της ψυχής ως χώρος των ανθρωπίνων συναισθημάτων, εμφανίζεται πιο έντονη ίσως από όλα τα υπόλοιπα κείμενα. Η ψυχή είναι δεκτική χαράς, λύπης, ταλαιπωρίας, φόβου, αγωνίας, ανάμικτων συναισθημάτων κ.ά. Πολλές φορές δίνει την εντύπωση ότι αφίσταται της υποστατικής της ιδιότητας και μεταβάλλεται σε ό,τι καλείται ψυχισμός. Αποτελεί τρόπον τινά το όργανο της υποκειμενικής αντίληψης της πραγματικότητας. Φαίνεται σαν να άγεται και να φέρεται από τις διάφορες σωματικές ορμές και τις εναλλαγές των ψυχικών παρορμήσεων. Βέβαια μέσα σε αυτόν τον κυκεώνα εναλλαγής των συναισθημάτων που καταγράφονται από τον ψαλμωδό, πάντοτε αφήνεται χώρος για τη σχέση της με τον Θεό, η οποία σχέση επαναφέρει την ψυχή στη φυσική της θέση.

Στον 4^{ο} στίχο του 6^{ου} ψαλμού άξιος προσοχής είναι ο διαχωρισμός μεταξύ σώματος και ψυχής, ως προς την αντίληψη της θλίψης και της ταραχής του ανθρώπου. Ο ίδιος διαχωρισμός συνεχίζει και στον στίχο 5. Βέβαια πιο πιθανό είναι να μην πρόκειται για σαφή διαχωρισμό, ο οποίος θα άφηνε υπόνοιες για εμφιλοχώρηση πλατωνικών στοιχείων. Μάλλον πρόκειται για έναν ποιητικό πλεονασμό συνήθη στα παλαιοδιαθηκικά κείμενα, όπου ένα πράγμα εκφράζεται

στην ίδια συνάφεια με δύο διαφορετικούς τρόπους, με σκοπό να δοθεί έμφαση και δύναμη στο περιεχόμενο[41]. Ωστόσο το κείμενο αφήνει να φανεί ότι, παρόλο που ταράσσεται όλος ο άνθρωπος, διαφορετικά γίνεται αντιληπτή η ταραχή από το σώμα και διαφορετικά από την ψυχή.

Στο Ψαλμ. 30,10 και Ψαλμ. 43,26 η ψυχή επίσης ταράσσεται, θλίβεται και ταπεινώνεται. Ωστόσο παρατηρείται το εξής ενδιαφέρον: η ψυχή εκλαμβάνεται ως ένα επιμέρους συστατικό του ανθρώπου μαζί με τον οφθαλμό και τη γαστέρα. Δεν είναι εύκολο να διακρίνει κανείς στο σημείο αυτό, αν πρόκειται για θεώρηση της ψυχής ως κάτι «πνευματικότερου» σε σχέση με τα άλλα μέρη του σώματος που αναφέρονται ή αν τελικά ο οφθαλμός και η γαστέρα είναι μέλη του σωματος τα οποία συμμετέχουν οργανικά και στις συναισθηματικές εκδηλώσεις του ανθρώπου. Ο στενός δεσμός της ψυχής με το σώμα, σε σημείο που το ένα να συμπαρασύρει το άλλο στις εκδηλώσεις του, είναι από τις θέσεις κλειδιά για την κατανόηση της παλαιοδιαθηκικής ανθρωπολογίας και θα εξεταστεί όπως είπαμε αυτόνομα στο επόμενο κεφάλαιο. Ωστόσο πρέπει να σημειώσουμε ότι στους ψαλμούς η θλίψη, η ταραχή και ο θυμός γίνονται αντιληπτά κατά το μεγαλύτερο μέρος τους στην ψυχή του ανθρώπου και λιγότερο στο σώμα, οπότε ενισχύεται η θεώρησή της ως έδρα της ανθρώπινης συναισθη-ματικότητας.

Ιδιάζουσα συναισθηματικότητα αποδίδει στην ψυχή το Άσμα Ασμάτων, στο οποίο στα πέντε πρώτα χωρία που αφορούν το υπό πραγμάτευση θέμα μας (1,7, 3,1, 3,2, 3,3 και 3,4) ο όρος ψυχή απαντά στην ίδια φράση: «*…ον ηγάπησεν η ψυχή μου…*». Από αυτό συνάγεται ότι στο Άσμα ασμάτων η ψυχή αποτελεί το υποκείμενο της αγάπης. Η αγάπη αυτή δεν είναι αφηρημενη αλλά απευθύνεται συγκεκριμένα σε ένα πρόσωπο. Είναι αγάπη κατ’ εξοχή ερωτική και συνοδεύεται σε όλο το κείμενο από σκηνές της ερωτικής ζωής. Μπορούμε δηλαδή να συμπεράνουμε ότι στο Άσμα η ψυχή προβάλλεται ως χώρος της αγάπης και του έρωτα.

[Συνεχίζεται]

[37] *Ό.π.*, σ. 77.

[38] Υπό αυτήν την έννοια και παρά τη διαπίστωση ότι δεν διακρίνουν μεταξύ των εννοιών ατόμου και προσώπου, η θέση των παλαιοδιαθηκολόγων ερευνητών να αρνούνται κάθε δυαλιστική υπόνοια, ακόμη και το «διφυές» του Μπρατσιώτη, βρίσκεται πιο κοντά στην αντίληψη των Ανατολικών Πατέρων, οι οποίοι διασώζουν μέσα από την περί Προσώπου διδασκαλία τον πυρήνα της παλαιοδιαθηκικής ανθρωπολογίας, ότι ο άνθρωπος είναι ον εννιαίο.

[39]*Μπρατσιώτης Ανθρ*. *TWzNT*. Horst Dietrich Preuss, *Theologie des Alten Testaments Bnd. 2, Israels Weg mit JHWH*, σ. 116 κ.ε.. Κ.ά.

[40] *Μπρατσιώτης Ανθρ.*,σ.100-102.

[41] Καϊμάκης *Ψαλώ τω Θεώ μου*, σ. 142, 147.